

גדרי "ככל היוצא מפיו יעשה" בשיטת הרמב"ם / טו.

ביאור דברי הרמב"ם והרמב"ן בספר המצוות

הרמב"ם (סהמ"צ מ"ע צ"ד) כתב וז"ל:

"והמצוה הצ"ד היא, שצונו לקיים כל מה שקיבלנו על נפשנו במלת שבועה ונדר וצדקה וקרן וזולת זה, והוא אומרו יתעלה "מוצא שפתיך תשמר"... והנה נכפל הציווי במצווה זו והוא אומרו יתעלה "ככל היוצא מפיו יעשה".

בדברי הרמב"ם הנ"ל אנו רואים, כי לשיטתו הפסוקים "מוצא שפתיך תשמור" וכן "ככל היוצא מפיו יעשה" עוסקים בין בנדרי איסור ובין בנדרי הקדש.

הרמב"ן במקום תמה על דברי הרמב"ם הנ"ל וז"ל:

"ואני אומר שהרב בכאן כלל שתי מצוות שהן חלוקות בדיניהם וענינם, ועשאן אחד, כי הכתב הזה "מוצא שפתיך תשמור ועשית" נאמר בעניין מה שאדם מחייב נפשו לתת לשם הא-ל ית'.... אבל בנדרי הרשות מצווה אחרת, נתייחדה בה פרשה והיא פרשת נדרים ששם כתוב "לאסור איסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה".

בדברים אלו של הרמב"ן אנו רואים, כי הרמב"ן חולק על הרמב"ם, וסובר שלא ניתן לאחד בין נדרי הקדש לנדרי איסור, אלא למנותן כשתי מצוות שונות מפני שעניניהם שונים. מכך עולה, שהרמב"ן סובר, כי לא תתכן אפשרות שבמצווה אחת תכלול התורה נדרי הקדש ונדרי איסור כאחד.

הרמב"ם (סהמ"צ ל"ת קנ"ז) כתב וז"ל:

"והמצווה הקנ"ז היא שהזהירנו מעבור על מה שחייבנו על עצמנו בדיבור אע"פ שהוא בלא שבועה, וזה הוא הנדרים".

בהמשך דבריו מייחס הרמב"ם את האיסור הנ"ל הן גבי נדרי הקדש והן גבי נדרי איסור, ושם לא מצאנו שהרמב"ן נחלק על הרמב"ם, וטוען כי לאו זה שייך רק לגבי נדרי איסור, וכפי שטען במ"ע צ"ד.

לפי"ז יש להתבונן בשיטת הרמב"ן, מדוע לגבי הדין של "מוצא שפתיך תשמור" סובר הרמב"ן שיש לחלק בין נדרי הקדש לנדרי איסור, ואילו לגבי האיסור של "בל יחל" סובר הרמב"ן שאין לחלק.

בביאור שיטת הרמב"ן נראה לומר, כי הרמב"ן סובר, שדין "בל יחל" משמעותו ציווי על הנודר לדאוג לבל יתחלל דיבורו¹, לפ"ז מובן מדוע שווים נדרי הקדש לנדרי איסור, מפני שבשניהם מתחלל דיבורו של האדם.

לעומת זאת הציווי של "מוצא שפתיך תשמור" ו"ככל היוצא מפיו יעשה" הינו הגדרה בחפץ, שמשמעותו חיוב לפעול לבל תתחלל החלות שנוצרה בחפץ, לפ"ז מובן מדוע נחלקו נדרי איסור מנדרי הקדש, מפני

¹ ציווי זה שייך רק לגבי הנודר, מפני שרק מי שהחיל את הקדושה של הדיבור יש בכוחו לחללה.

שלעניין החלות בחפץ שונים נדרי הקדש מנדרי איסור, שבנדרי הקדש ישנה חלות קדושה בחפץ, ואילו בנדרי איסור ישנו איסור בלבד², ולפיכך יש לחלקם³.

איסור בל יחל על המודר

הגמ' (טו.) מביאה את דברי רבי אבא, האומר, שבמציאות בה האדם אסר את אשתו בהנאה עד הפסח, אם תלך לבית אביה עד החג, אם הלכה האישה קודם לפסח הריהי אסורה ולוקה.

ביאור דברי הגמ' הנ"ל, נחלקו הרמב"ם והר"ן מי לוקה במציאות בה האישה נהנתה.

לשיטת הרמב"ם הבעל לוקה על הנאת האישה, וכפי שכתב (ה'ל' מעילה י, יב), בעוד שלשיטת הר"ן האישה עצמה לוקה על כך שהלכה מפני שהיא זו שעשתה את המעשה.

הרמב"ם (מעילה ד, ט) פוסק וז"ל:

"אמר ככר זו קודש או קורבן ואכלה, בין הוא בין אחר מעל".

דברים אלו של הרמב"ם אנו רואים, כי אע"פ שלענין איסור "בל יחל" המדיר לוקה, לענין איסור מעילת קונמות, חל איסור על המודר, אעפ"י שאינו לוקה על הנאתו. א"כ יש להתבונן מהו יסוד החילוק בין שני האיסורים הנ"ל.

עוד יש לעיין בשיטת הרמב"ם, מדוע אין המודר לוקה במציאות בה הוא נהנה מהחפץ.

ביאור דברי הרמב"ם נראה, כי אכן לשיטתו איסור 'בל יחל' שייך רק לגבי המדיר, אולם על המודר אף כי אין איסור של 'בל יחל' עדיין מוזהר הוא לכל ייחנה מהחפץ, וא"כ יש לבאר מנין למד הרמב"ם איסור זה⁴.

בכדי לבאר איסור זה לשיטת הרמב"ם, נראה כי יש לנסות ולעמוד על מחלוקתו עם הרמב"ן במניין המצוות כפי שהובאה לעיל.

עד כה למדנו, כי הרמב"ם והרמב"ן נחלקו בשאלה האם הגדרת הציווי של "ככל היוצא מפיו", הינה הגדרת דין בחפצא, או הגדרת דין בגברא, דהרמב"ם סבר דזוהי הגדרה בגברא, והרמב"ן חילק, כיון שסבר שזוהי הגדרת החלות בחפצא.

אך ניתן לבאר אחרת, דאף הרמב"ם מסכים עם הרמב"ן בהגדרת "ככל היוצא מפיו יעשה" כדין בחפצא, אלא שלשיטתו על אף החילוק הקיים בין נדרי הקדש לנדרי איסור בחלותם בחפצא, עדיין שייך למנותם כמצווה אחת⁵.

² הערת מערכת: וכן משמע בדברי הרמב"ן (יב. ד"ה 'הא'): "ומתפיס בדבר הנדור, ומתפיס בדבר שהוא למזבח כהני, תרויהו חדא גוונא נינהו, ומשום מתפיס בדבר הנדור הוא דחאיל עלייהו נדרא ולא קדושה חלה עלייהו", חזינן דאין קדושה בנדרי איסור.

³ עפ"י הגדרה זו בדין בל יחל, ניתן לבאר את שיטת הרמב"ן בדין נזירות על נזירות, דלוקה על הנזירות השניה בזמן חלות הנזירות הראשונה מדין "בל יחל", אעפ"י שניהוגי הנזירות חלים רק לאחר מכן, וכפי שביאר הגר"ש רוזובסקי על הסוגיה (י"ז:).

⁴ הערת מערכת: וראה בדברי הגר"ש (בספר הזיכרון, בסוגיית נזירות, עמ' ת), דיש מושג של 'סיבת האיסור', כלומר, כשאדם מחיל דיבור על חפץ, יש איסור עצמי בחפץ מתמת דיבור שהרי כך אמר, ואם הדיר את חברו, חברו אסור. דין זה אינו קשור לציווי התורה 'בל יחל', אלא לכח הדיבור של האדם, ולכן אע"פ שאין לאו ד'בל יחל' על המודר, אבל יש איסור.

⁵ ניתן לסייע להבנתו זו בדברי הרמב"ם, שהרי למדו בו שהקדושה בנדרים תלויה בצורת ההתפסה - באיסור או בקרבן, א"כ מוכח דאותו שם כולל של נדרים, מכיל את שני הענינים - קדושה ואיסור, ואין צורך בשתי מצוות נפרדות לכך.

אם אכן נאמר כמו האפשרות השנייה הרי שדברי הרמב"ם מיושבים היטב. מה שכתב הרמב"ם כי איסור 'בל יחל' שייך על המדיר, זה מפני שרק בכוחו לפגום בקדושת דיבורו ולחללה, ולכן רק הוא לוקה. אמנם מה שכתב, כי ישנו איסור על המודר למעול בחפץ, זהו מדין "ככל היוצא מפיו יעשה", שהוא ציווי לשמור על קדושת החפץ לבל תתחלל, וציווי זה שייך כלפי כל מי שעבורו החפץ קדוש. לפי"ז מבואר ג"כ החילוק בין המדיר שלוקה למודר שאינו לוקה, מפני שהחיוב על המדיר הוא מחמת הלאו של "לא יחל דברו", ואילו החיוב על המודר הוא מחמת העשה של "ככל היוצא מפיו יעשה".

ראיות בשיטת הרמב"ם בהגדרת 'ככל היוצא מפיו'

א. הרמב"ם בהקדמתו להלכות נדרים, מפרט את המצוות השייכות גבי נדרים וז"ל:

"א. שישמור מוצא שפתיו ויעשה כמו שנדר ב. שלא יחל דבר

ג. שיופר הנדר או השבועה".

לפי האמור לעיל נראה לומר, שמה שכתב הרמב"ם במצווה הראשונה "ויעשה כמו שנדר" כוונתו שיש לקרוא מילת 'ויעשה' בצירה, מפני שמשמעות הציווי היא הגדרת החפץ כקדוש, ומתוך כך חובה לשמור על הקדושה לבל תתחלל.

לפי היסוד הנ"ל יוצא, שלשיטת הרמב"ם המצווה של "ככל היוצא מפיו יעשה" הינה הגדרה בחפצא, וכיון שכך הרי היא שייכת רק לגבי נדרים ולא לגבי שבועות, כיוון שבשבועות אין חלות בחפצא, וכפי שכתבה מפורשות הגמ' בדף ב' ע"ב.

ב. אך יש להקשות מדברי הרמב"ם (בהלכות נדרים א. ד) וז"ל:

"מצוות עשה של תורה שיקיים אדם שבועתו או נדרו בין שהיה מנדרי איסור, בין שהיה מנדרי הקדש שנאמר מוצא שפתוך תשמר ועשית כאשר נדרת ונאמר ככל היוצא מפיו יעשה".

וא"כ רואים אנו בדבריו, כי הפסוק "ככל היוצא מפיו" שייך גם לגבי שבועה.

מקור נוסף בדברי הרמב"ם בו אנו רואים כעין זה, הוא בשהמ"צ (מ"ע צ"ד), שם התייחס הרמב"ם גם לגבי שבועות וגם לגבי נדרים והביא תחילה את הפסוק "מוצא שפתוך תשמר", ולאחר מכן כתב "והנה נכפל הציווי במצווה זו והוא אומרו יתעלה ככל היוצא מפיו יעשה", וכפי שהובא לעיל.

כאמור, בשני המקורות הנ"ל ברמב"ם אנו רואים, כי הרמב"ם הביא את הפסוק "ככל היוצא מפיו יעשה" גם לגבי שבועה, שבה בפשטות אין חלות בחפצא.

עוד יש להקשות, מדוע הפסוק הראשון שהזכיר, הוא דווקא הפסוק שזכר מאוחר יותר בתורה⁶.

היה נראה, דיש צורך להפריד בין שני הפסוקים שהביא הרמב"ם, שהפסוק 'מוצא שפתוך תשמור' קאי על שבועה, ואילו הפסוק 'ככל היוצא מפיו יעשה' קאי על נדר.

⁶ שהרי הפסוק "ככל היוצא" מוזכר כבר בפרשת מטות שבספר "במדבר", ואילו הפסוק "מוצא שפתוך" מופיע רק בסוף חומש דברים בפרשת "כי תצא".

לפייז מובן דהרמב"ם הקביל את הפסוקים לשבועה ולנדר, וכל פסוק מוסב רק על אחד מהם, ומכיוון והדבר הראשון אותו ציין הרמב"ם הוא שבועה, כתב הרמב"ם תחילה את הפסוק "מוצא שפתיך תשמר", ורק לאחר מכן את הפסוק האמור גבי נדרים "ככל היוצא מפיו יעשה". לפי מהלך זה עולה שוב, ד'ככל היוצא' שייך רק בנדר מחמת חלותו בחפצא.

ג. הרמב"ם (נזירות א, ג) כותב:

"נדר בנזיר וקיים נדרו כמצוותו, הרי זה עשה שלש מצוות עשה האחת ככל היוצא מפיו יעשה ועשה וכו'".

בדברי הרמב"ם הנ"ל אנו רואים, שלגבי נזירות כתב הרמב"ם רק את הפסוק "ככל היוצא" והתעלם מהפסוק "מוצא שפתיך", וא"כ יש לעיין מדוע חרג הרמב"ם ממנהגו בסהמ"צ ובריש הלכות נדרים. בביאור דברי הרמב"ם הנ"ל נראה לבאר עפ"י דבריו בריש הפרק (הלי א): "הנזירות היא מכלל נדרי איסור...".

לאור דברים אלו מיושבים דברי הרמב"ם היטב, שמכיוון ונזירות מוגדרת כנדרי איסור, הרי שלגבי שייך יותר הפסוק "ככל היוצא מפיו יעשה", על פני הפסוק "מוצא שפתיך תשמר", המכיל בתוכו גם נדרי הקדש וגם נדרי איסור, א"כ נמצאנו למדים שכאשר הרמב"ם מתייחס לנדרים בלבד משתמש הרמב"ם בפסוק "ככל היוצא מפיו יעשה", ואילו כאשר הרמב"ם מדבר על נדרים עם שבועות, מביא הרמב"ם את שני הפסוקים.

ד. הרמב"ם (נדרים ג, ח) מנמק את הדין שהנדרים חלים לבטל את המצוות, ושבועות לא, וז"ל:

"שהרי הוא אומר בשבועת ביטוי להרע או להיטיב, דברי הרשות כמו שבארנו, שיאכל וישתה היום או שיצום וכיוצא בהן. ובנדרים הוא אומר ככל היוצא מפיו יעשה, ולא חלק בין דברי מצוה לדברי הרשות".

א"כ בדברי הרמב"ם הנ"ל אנו רואים שכתב מפורשות, כי הפסוק "ככל היוצא מפיו" שייך רק לגבי נדרים ולא לגבי שבועות ודלא כפי שכתב בפ"א ה"ד (הובאו באות ב' לעיל).

את הסתירה הנ"ל בדברי הרמב"ם ניתן לישב עפ"י דברי הרב קפאח בביאורו לרמב"ם, שכתב כי כוונת הרמב"ם היא, שהפסוק "ככל היוצא" שייך הן לגבי נדר והן לגבי שבועה, אלא שלגבי שבועה ישנו מיעוט פרטי מפני שכתוב בה "להרע או להיטיב".

על פניו פירוש זה דחוק מאד, מכיוון שלפי הפירוש הנ"ל הרמב"ם היה צריך לכתוב תחילה את הפסוק הכולל יותר-"ככל היוצא", ורק לאחר מכן את הלימוד לגבי שבועה.

אולם לפי הדברים שכתבנו לעיל מיושבים דברי הרמב"ם היטב, מפני שבאמת הפסוק "ככל היוצא" עוסק רק במציאות בה יש חלות בחפץ, וזה שייך רק לגבי נדרים ולא לגבי שבועות.

אמנם מה שכתבנו כי הרמב"ם בהלכות נדרים (א, ד) ובסהמ"צ מחלק ומביא פסוק אחד גבי נדרים ופסוק אחר גבי שבועות זהו דחוק, מפני שהרמב"ם בסהמ"צ כותב "ונכפל הציווי" ומשמע מדבריו כי שני הפסוקים מקבילים.

בעקבות הבעייתיות הנ"ל בשיטת הרמב"ם נראה לומר, כי אכן לשיטת הרמב"ם גם בשבועה ישנה מציאות בה השבועה חלה על החפצא, וא"כ הרי שהפסוק "ככל היוצא" שייך הן לגבי נדר והן לגבי שבועה, מפני שבכל מציאות בה חלה קדושה על החפץ, ישנה חובה למנוע את חילולה, חובה זו נובעת מן הפסוק "ככל היוצא מפיו יעשה".

יסוד להסבר זה ברמב"ם, ניתן להביא מדברי התוס' בנדרים (טז): שכתב, כי כאשר האדם נשבע בלשון נדר חלה שבועתו על החפץ, וא"כ ניתן לומר כי אף לשיטת הרמב"ם, במציאות כעין זו יחול האיסור על החפץ.

א"כ נמצאנו למדים בשיטת הרמב"ם, כי לשיטתו איסור 'בל יחל' הינו איסור על המדבר לחלל דיבורו, וכיון שכן הוא קיים בין בנדר ובין בשבועה, לעומת זאת מצוות "ככל היוצא מפיו יעשה" שייכת מצד עצמה רק לגבי נדר, אלא שגם בשבועה יתכן וישנה מציאות בה היא חלה על החפצא, ומפני שהגדרת המצווה היא להמנע מלפגום בקדושה שחלה על החפצא תהיה מצווה זו שייכת אף לגבי שבועה היכא דנשבע בלשון נדר.

שיטת הרמב"ם בשבועה על חפצא

עפ"י היסוד הנ"ל, שלשיטת הרמב"ם ישנה מציאות של שבועה על החפצא, ניתן אולי להסביר רמב"ם נוסף (שבועות ה, ד) שכתב וז"ל:

"אבל אם נשבע ראובן שלא יכנס שמעון בביתו ושלא יהנה מנכסיו ועבר ונכנס לביתו של ראובן ונהנה מנכסיו שלא מדעת ראובן, ראובן פטור שהרי הוא אנוס ושמעון חייב שעבר על דבר האסור לו לעשותו".

א"כ, בדברי הרמב"ם הנ"ל אנו רואים שאדם יכול לאסור את חברו בשבועה.

על דברים אלו של הרמב"ם תמה ה**טור** וז"ל:

"ואיני מבין דבריו, שאין אדם יכול לאסור שלו אלא בקונם, לפי שהוא חל על החפץ... אבל לא בלשון שבועה, לפי שהוא חל על האדם".

אכן לפי דברינו נראה שניתן ליישב את קושיית ה**טור**, מכיוון שבאמת יתכן לדחוק וכוונת הרמב"ם היא על מציאות בה נשבע האדם שבועה בלשון נדר, שאז חלה השבועה על החפצא, וכיוון שכך נאסר בה חברו, מכיוון וחלה קדושה על החפץ⁷.

ראיות נוספות לכך ששיטת הרמב"ם היא, ששבועה בלשון נדר חלה, ניתן להביא גם מדבריו (נדרים ה, טז) שכתב וז"ל: "האוסר פירותיו על חברו בין בנדר בין בשבועה..." וא"כ מפורש ברמב"ם, שאדם יכול לאסור חפצא על חברו בשבועה.

ראיה נוספת להבנה זו ניתן להביא, מדברי הרמב"ם (בהלכות שבועות ב. ט), שפסק כי ניתן להתפיס חפץ בחפץ אחר שנשבעו עליו. אמנם ראיה זו איננה ראיה גמורה, מכיוון שנראה יותר בשיטת הרמב"ם, כי התפסה איננה המשכה, אלא שימוש בלשון המבטאת איסור, ואף כאן ניתן לומר שסו"ס חפץ זה אסור.

⁷ לפ"ז יש לבאר שמש"כ הרמב"ם חייב, אין כוונתו אלא שעובר בעשה, ולא שלוקה על כך.

העולה מתוך דברינו, שלשיטת הרמב"ם, מצוות התורה "ככל היוצא מפיו יעשה", שייכת רק כאשר האדם מחיל איסור בחפץ.

ראיות נגד המהלך ודחייתן

אך יש להקשות, דהרמב"ם פוסק (הלכות ערכין א, א) שהערכים מכלל נדרי הקדש הם, ולפיכך חייבים עליהם משום "ככל היוצא מפיו יעשה", ושם לכאורה לא שייך כלל דין בחפצא.

בישוב הקושיה הנ"ל, הפנו אותי לדבריו של השלט"ג (במסכת ע"ז ד. מדפי הרי"ף) וז"ל:

"די"ל דגם האומר ערכי עלי הוי מקדיש שפיר כלי ידוע דהיינו גופו ועצמו שהוא מקדישו, אלא שפודהו אח"כ מיד ההקדש בדמי ערכו".

א"כ לפי דברי השלט"ג הנ"ל אנו רואים כי אף בערכין ישנה חלות בחפצא, וא"כ לק"מ על היסוד הנ"ל מדברי הרמב"ם בערכין.

מקור נוסף המקשה על היסוד הנ"ל, הוא מדברי הרמב"ם (הלכות מכירה כב. טו) שכתב וז"ל:

"ודין ההקדש ודין העניים ודין הנדרים אינו כדין ההדיוט בקניינו, שאילו אמר אדם כל מה שתלד בהמתי יהיה הקדש לבדק הבית או יהיה אסור עלי או אתנו לצדקה, אע"פ שאינו מתקדש לפי שאינו בעולם, ה"ז חייב לקיים דברו, שנאמר ככל היוצא מפיו יעשה".

א"כ בדברי הרמב"ם הנ"ל אנו רואים, כי אף בדבר שלא בא לעולם, ישנו ציווי של 'ככל היוצא', ובמציאות כגון זו וודאי שלא שייך לדבר על חלות בחפצא.

בישוב הקושיה הנ"ל נראה לבאר עפ"י דבריו של הר"ן במסכתנו (נז.).

המשנה שם אומרת כי האוסר מעשי ידיה של אשתו עליו נאסר, ותמה על כך הר"ן והרי מעשה ידיה הו דבר שלא בא לעולם, וא"כ הוי דבר שאין בו ממש.

ותירץ הר"ן בתירוץ השני, שמכיוון ובעתיד יהיו מעשה ידיה דבר שיש בו ממש חשיב הדבר כדבר שיש בו ממש. לפ"ז נראה לבאר אף לעניינינו, שמכיוון ובעתיד יהיו הדברים בעלי ממשות חשב הדבר כדבר שבא לעולם.

מסקנת הדברים

מתוך דברי הרמב"ם עולה, כי ישנו חילוק מהותי בין הלאו של "לא יחל דברו", שהוא הגדרת דין בגברא, לעשה של "ככל היוצא מפיו יעשה", המחדש חובה על שמירת החלות שנוצרה בחפצא.

מתוך דברי הרמב"ם המביא את הפסוק "ככל היוצא מפי יעשה" גם לגבי שבועות, עולה, כי יתכן וגם שבועה תחול על החפצא במציאות מסוימות.⁸

⁸הערת מערכת: ונראה לסייע להבנה זו, דשיטת הרמב"ם היא דענין שבועת ביטוי היא חילול השם, ולא גברא לעומת חפצא, ולכן אין שום מניעה שתהיה שבועה על חפצא ועיין במאמר 'שם בשבועה'.